

H.O. Lange-prisen 2013 til Hans Hertel

Motiveringstale ved tildelingen

H.O. Lange-prisen for 2013 uddeltes den 5. februar i år. Prisen tildeltes professor, mag.art. Hans Hertel for værket PH – en biografi samt for den livslange forsknings- og formidlingsindsats på litteraturens område.

*af forskningsbibliotekar, mag.art.
Bruno Svindborg, Det Kongelige Bibliotek*

Hvordan motiverer man tildelingen af en pris til en bog, skrevet af en forfatter, man i mange år har haft et venskabeligt forhold til, en bog som man selv er begejstret for og oven i købet har været med til at nominere – uden at det ender som en sag for ‘internal affairs? Man kunne f.eks. – imod alle forskrifter – starte med et citat.

Hans Hertels *PH – en biografi* er “en milepæl, ikke blot for studiet af PH og hans tid, men også for dansk humanistisk forskning. For ikke blot er den pedantisk omhyggelig i sin dokumentation, den formår tillige at etablere og bevare overblikket og den deskriptive distance samt nuancere og præcisere sine analyser og klart definere sine basale begreber, overalt hvor dette kan ønskes, hvortil kommer, at Hans Hertel, ikke mindst i kraft af gennemtænkte illustrationer, billedtekster og margencitater på én gang konkretiserer og kontekstualiserer PH’s mangfoldige indsats.”¹

Så er det sagt. Så kort, præcist og fyndigt kan motivering af den sammenhængende formidlings- og forskningspris, Hans Hertel modtager i dag, formuleres. Ordene

stammer fra Erik Skyum-Nielsens anmeldelse i *Information* den 19. oktober 2012, dagen efter at bogen var udkommet.

Og det er interessant, at også en anden positiv anmeldelse, nemlig David Budtz Pedersens i tidsskriftet *Kritik*, med næsten enslydende begrundelser kommer ind på Hans Hertel som humanistisk forsker og betoner PH-biografien som en milepæl i dansk humaniora. Den er – skriver han – “et vidnesbyrd om en særlig tilgang til humaniora, der i stigende grad har mistet fodfæste på danske universiteter. Hertels PH-biografi minder os om, at humaniora ikke alene bør koncentrere sig om korte publikationer i internationale tidsskrifter fjernt fra den diskuterende offentlighed.”²

De to anmeldere, der er ansat ved hhv. Københavns og Aarhus Universitet ved godt, hvor skoen trykker i disse år, hvor universitetsansatte forskere har så travlt med administrative pligter og akutte krav om pointgivende tidsskriftartikler, at en moppedreng på små 600 sider absolut er undtagelsen. Og måske skal der i virkeligheden helst en afgået professor til for at et sådant værk kan afsluttes.

Foto: Morten Holtum.

Bruno Svindborg overrækker H.O. Lange-prisen 2013 til Hans Hertel.

Da Hans Hertel for fem år siden som 70-årig sagde sin stilling op efter 42 års ansættelse, sagde han i et interview, at han egentlig godt kunne være fortsat et par år endnu, men at han gik nu, så han havde mere tid til sig selv, underforstået at der lige var et par projekter, der skulle gøres færdige. Jeg er sikker på, at de litteraturstuderende var mindre glade for denne beslutning, til gengæld kunne hans læsere ikke andet end hilse den med glæde.

Et af de projekter, der skulle gøres færdig, er bogen vi priser i dag, men dermed er det jo også antydnet, at det ikke er en bog, man sådan uden videre skriver i løbet af et par år. Hans Hertel har selv udtalt, at han har været optaget af Poul Henningsen i 40 år, men det holder vist ikke helt stik.

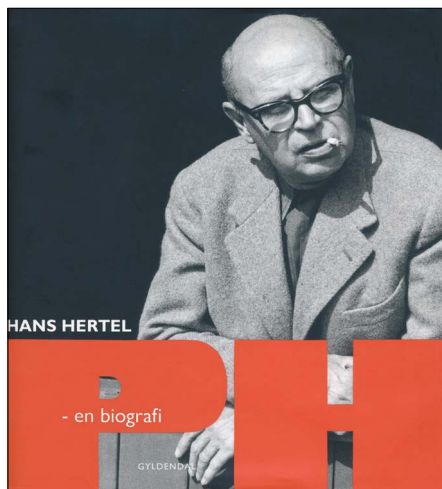
Hvornår han første gang hørte om eller læste noget af PH, ved jeg naturlig-

vis ikke. Men vi ved, at han kommer fra et hjem med PH-lampe, og at PH blev læst og diskuteret i det konservative hjem med respekt. Og i hvert fald ved vi med fuldstændig sikkerhed, at han for 57 år siden, altså i 1957, helt præcist lørdag den 29. juni, ikke blot stødte på navnet Poul Henningsen, men oven i købet kunne læse et debatindlæg af ham, fremprovokeret af en nyudsprungne 18-årige student – ved navn Hans Hertel, der i en kronik i *Politiken* med titlen “Oprør mod tomhed” havde anklaget den gryende velfærdsstat for at fremkalde sløvhed og personlig uansvarlighed: “Tryghed mod nød skaber tryghed mod tænkning, sløvheden bliver livsform”³ var en af de mere markante udtalelser om den ungdom, som forfatteren altså selv tilhørte, men som han med den fremmelige kronik for sit eget vedkommende samtidig modbeviste.

Den unge student havde modtaget Georg Brandes' samlede værker på sin 18 års fødselsdag af sin farmor, og han anbefalede i sit oprør mod tomheden, at ungdommen kulturelt tog "udgangspunkt i den unge *Georg Brandes'* værk, med krav om *debat* og *idé* og med blikket rettet *udad* mod verden og medmennesket, bort fra det navlebeskuende og egocentriske."

Poul Henningsen betragtede det i sit indlæg som noget positivt, at den unge student "veloplagt og med den nye studenterhue tænksomt i panden" anbefalede dette udgangspunkt. Han skrev: "Hvis Hans Hertel har meningsfæller, er det et forårstegn på, at man efter årtiers okkult omflakken endnu engang vender sig væk fra de mugne traditioner og frem mod den fornuft, som efter sit væsen altid må være ny."⁴ Men dette "forårstegn" med tydelig afstandtagen til traditionen fra Hereticatiden blev ifølge PH alvorligt skæmmet af det angreb på velfærdsstaten, som han så som et udslag af den privilegeredes mangel på forståelse for den ulighed, der herskede i samfundet i almindelighed og i uddannelsessystemet i særdeleshed. Han sluttede sit andet indlæg i debatten med følgende svada: "Vi vender os mod forkælelsen," skriver Hans Hertel. Det kan kun en forkælet ung mand finde paa, og mon han har sagt nej til nogen forkælelse selv. Det er gerne paa andre, ringere stillede vegne, man frygter de daarlige virkninger af velfærdsstaten. Ingen synes at ville af med den paa de punkter, hvor han selv nyder godt af den."⁵

Mange år senere kommenterede Hans Hertel i en kronik i *Politiken* i anledning af modtagelsen af Publicistprisen i 2005 denne debat med følgende ord: "Samme sommer [altså i 1957] skrev jeg en kronik i *Politiken*, der bragte mig i debat med

Hans Hertel modtager prisen for sin Poul Henningsen-biografi fra 2012.

Poul Henningsen. Det var en ungdommelig kritik af velfærdsstaten for at tage initiativet fra folk. PH svarede to gange og belærte mig med overbevisende pædagogik. Mit synspunkt dengang mindede om Anders Fogh Rasmussens senere berømte bog fra 1993 om minimalstaten. De positioner statsministeren vistnok forladt, men modsat mig gjorde han det næppe under påvirkning af PH. De utrætteligt modige publicister Brandes og PH blev centrale for moderniseringen af dansk bevidsthed. Deres kompromisløse frihedsbegreb er også inspiration bag mit forskningsprojekt om det 20. århundredes kulturkamp omkring den totalitære fristelse, den kommunistiske og den fascistiske, og de er med mig daglig."⁶

Når jeg har opholdt mig ved denne avisdebat mellem den 18-årige Hans Hertel og den 62-årige Poul Henningsen og den 66-årige Hans Hertels kommentarer til den, så skyldes det, at den siger noget væsentligt om dem begge. Om

PH ikke blot at han selv efter mere end 30 års utrættelig indsats som skribent og debattør stadig var så let at provokere, at også en studenterkronik skulle tages alvorligt ved vingebeinet, når en indsigelse var nødvendig, men også at PH selv havde udviklet sig og i stigende omfang havde gennemskuet og interesserede sig for velfærdssamfundets plusser og minusser ud fra mere direkte politiske analyser og holdninger.

Og det var jo ikke omsonst, for også Hans Hertel udviklede sig – som man kan se af hans egen kommentar. Ikke mindst i kraft af den PH, der “påvirkede en 18-årig på vej fra en konservativ familie til den (venstre)socialdemokratiske ideologi”, som han selv formulerede det mange år senere. På den anden side kan man godt se om ikke en lige linje, så en sammenhæng mellem den unge Hans Hertels begreb om personligt ansvar og det frihedsbegreb, som under inspiration af Brandes og PH vedvarende har stået centralt som udgangspunkt for hans forskning og forfatterskab. Her udfoldes en interesse i begge ordets betydninger. Og selv om vi i dag er samlet pga. en bog om PH, som også i Hans Hertels eget forfatterskab er uden sidestykke, så må det være tilladt at minde om, at Georg Brandes og det gennembrud, som hans ideer afstedkom i endnu højere grad har stået i centrum for Hans Hertels forskning og formidling end PH.

“Jeg vedkender mig i taknemlighed linjen tilbage til Georg Brandes’ kritiske humanisme, og jeg ved, at den vil blive videreført.” Disse ord er ganske vist af PH fra en kronik i *Politiken* 9. september 1934, men de er citeret i Hans Hertels bidrag til bogen *Den politiske Georg Brandes* fra 1973, som han redigerede sam-

men med sin kollega og ven Sven Møller Kristensen. Jeg er ret sikker på, at Hans Hertel kan skrive under på PH’s ord fra 1934, og jeg er i hvert fald helt sikker på, at Hans Hertel i de 41 år, der er gået siden da, som videnskabsmand, som udgiver, som publicist og debattør har været – og fortsat er – en central aktør i videreførelsen af denne kritiske humanisme.

En helt central bestræbelse gennem fire årtier har i den sammenhæng været en tilbagevenden til det, Brandes rent faktisk skrev og mente, og hvad han kan bruges til i dag. De to bestræbelser er ikke uden sammenhæng og har naturligvis ikke fået lov til at stå uimodsagt. Det skal jeg vende tilbage til.

Hans Hertel har gang på gang påvist, at Georg Brandes ikke mente, “hvad han har fået lagt i munden af uvidende folk og demagoger”,⁷ og han anbefaler en læsning med nye øjne, der følger en dobbeltstrategi: På den ene side at “nærlæse hans tekster som *tekster*”, på den anden side “at se forfatterskabet i en større idéhistorisk kontekst. Oplysningen, den frie tanke der sætter viden, tolerance og uafhængig kritisk fornuft op mod autoriteter og dogmer.”⁸ Og i en central og velargumenteret, men altså langt fra ubestridt konklusion i den citerede artikel fra bogen *Det stadig moderne gennembrud, Georg Brandes og hans tid, set fra det 21. århundrede*, fra 2004, rækker han faklen fra Brandes videre: “Næppe nogen enkeltperson har haft så stor indflydelse på moderniseringen af dansk bevidsthed, fulgt op af arvtageren Poul Henningsen der demokratiserede Brandes’ frisind.”⁹

Den samme bestræbelse og den samme dobbeltstrategi, der turde være selvføl-

Fakta om H.O. Lange-prisen

Det Kongelige Bibliotek og G.E.C. Gads Fond indstiftede i 2001 en pris, der gives for fremragende formidling af forskning inden for de humanistiske eller samfundsvidenskabelige fag eller undtagelsesvist inden for naturvidenskab.

Prisen, der er på 50.000 kr., uddeles hvert år og tildeles for en fremragende formidlingsindsats i Danmark af dansk eller udenlandsk forskning.

Prisen er navngivet efter H.O. Lange, Det Kongelige Biblioteks overbibliotekar 1904-24, der som biblioteks- og universitetsmand ydede en fremragende forsknings- og formidlingsindsats over et bredt felt fra ægyptologi, bog- og biblioteksvæsen til folkebibliotekernes og folkeoplysningens udvikling.

gelig, men har vist sig nødvendig, ligger bag Hans Hertels PH-biografi og – ikke at forglemme – debatbogen *Poul Henningsen dengang og nu. Lysmageren i nyt lys*. De to bind udgør et samlet projekt og er udgået fra et seminar på Københavns Universitet i 2006. Men selv om biografien er “inspireret” af dette seminar, så ligger den i forlængelse bl.a. af de tidligere nævnte bøger og mange enkeltstudier, og – som Hertel næsten overflødigt tilstår: “bag projektet ligger også et gammelt personligt engagement.”¹⁰

Straks i indledningen til sin biografi med den sigende overskrift “PH i helfigur” præciserer Hans Hertel, hvad der er hensigten med og ambitionsniveauet for sin biografi. Jeg vil fremhæve tre punkter:

For det første at den handler primært om PH som *offentlig* figur. For det andet at den forholder sig “kildekritisk til overleveringen om PH”. Og for det tredje at den er skrevet “for et alment publikum”.

Hans Hertel har ikke skrevet en underholdende krønike. Paul Hammerichs *Lysmageren. En kronike om Poul Henningsen* fra 1986 får, hvad der tilkommer den. Og så ikke en millimeter mere. Det betyder ikke, at Hans Hertels biografi ikke også er underholdende, men dette islæt skyldes først og fremmest det helt suveræne billedmateriale med tilhørende margentekster, der gør det til en udsøgt fornøjelse også blot at bladre i bogen.

Hans Hertel afmytologiserer derimod den myteomspundne PH og sætter fokus på baggrunden for og resultaterne af PH som kreativ personlighed og – som det tilføjes – “på godt og ondt”. Og det er ikke mindst med udgangspunkt i en nylæsning af – tør jeg godt påstå – alle PH’s tekster samt dem, han var omringet af og reagerede på, at Hans Hertel kan bidrage med ny viden og altså nuancere de mest kendte – og oftest behandlede – udslag af PH’s mangesidige kreativitet: redaktionen af tidsskriftet *Kritisk revy* i 1920’erne, arbejdet med lyset, der resulterede i PH-lampen, revyerne i 1930’erne og -40’erne og Danmarksfilmen i 1935.

Men der hvor vi også som læsere får ny viden – og man aner, at det måske ikke mindst er der, Hans Hertels interesse ligger – er i de afsnit af bogen, hvor han behandler den *politiske* PH, og de store personlige omkostninger, denne side af hans virksomhed førte med sig. Uden at være ukritisk skildrer Hans Hertel med underliggende sympati, ikke blot hvordan PH med stort mod og integritet angreb nazismen og fascismen i alle afskygninger i 1930’erne i tids-

skriftet *Kulturkampen* og *Politiken*, men også hvordan han under den påtvungne eksilering gennem to år i Stockholm under krigen udviklede en afsky for enhver form for totalitarisme. Og som det overbevisende fremgår af Hans Hertels detaljerede behandling og analyse, fik kombinationen af et brandesiansk frihedsbegreb med en absolut demokratiopfattelse afgørende betydning for hans indsats de følgende par årtier. Han indtog i de hårdkogle debatter under den kolde krig et såkaldt tredje standpunkt, det anti-kapitalistiske demokratis standpunkt, hvor han fik endnu flere fjender end nye venner.

Som bekendt skal man ikke skrive historien i før-fremtid. Det er muligvis let nok i dag – 25 år efter ‘Murens fald’ – at have sympatisk forståelse for den anti-kommunisme, PH udviklede under krigen. Det er til gengæld vanskeligt i dag helt at begribe de omkostninger, som brudtet med tidligere venner og kampfæller førte med sig, og især betydningen af og alvoren i den politiske kamp, som blev ført i de debatter og polemikker, som PH tog initiativ til eller blev involveret i fra midten af 40’erne til langt op i 50’erne. Og uden at forklejne PH’s kulturkritiske indsats som revser af radio og TV, som forsvarer for en fri pædagogik og seksualitet, eller som “forbrugernes vagthund” i tidsskriftet *Tænk* og som kritiker af velfærdsstaten, hvor han udviklede en allergi mod ‘pop’ i alle former og til sidst havnede i, hvad Hertel kalder en “eksistentiel pessimisme”, – så er det i høj grad det eksemplariske i PH’s demokratiske og antiautoritære politiske indsats, der står i centrum, hvis man spørger: Hva’ mæ’ PH – i dag?

I en i øvrigt begejstret anmeldelse i *Kristeligt Dagblad* indvendte Nils Gunder Hansen, at Hertel burde have

“udeladt det sidste halve kapitel om receptionen af PH efter hans død og diskussionen om PH i forbindelse med 00’ernes kulturkamp og Muhammed-krisen.”¹¹ Jeg er ikke enig med ham. De afsluttende kapitler om arven efter PH er ikke et appendiks til den videnskabeligt funderede fortælling om PH’s liv og virke i de forudgående 400 sider, men i naturlig forlængelse heraf et indlæg i den “værdikamp”, der lanceredes med Søren Krarups og Jesper Langballes “idé om at det såkaldte “systemskitte” 2001 var folkets oprør mod ‘den herskende klasse som går tilbage til Brandes og Poul Henningsen’”,¹² og hvor Hertel – for en gangs skyld sarkastisk – detaljeret erklærer dele af selsamme højrefløjs senere sælsomme forsøg på at overtage PH som maskot til egne formål som ren og skær historiefalskning.

Og jeg vil vove at påstå, at Hans Hertel også som debattør er en fremragende formidler af sin forskning. Ikke blot kan han, hvor det er nødvendigt, med teksterne i hånden afvise falske anklager og utidig påberåbelse, men denne forskning har også været et grundlæggende udgangspunkt for Hans Hertels øvrige indsats som debattør gennem mange år, hvor han med polemisk skarphed påtager sig at forsvare det borgerlige frisind og det politiske og kulturelle demokrati. Det gør han af gode grunde ikke med Georg Brandes og PH som facitliste, men med deres personlige engagement og røntgenblik for falske motiver og bagstræberisk logren som stadig inspiration.

Hans Hertels PH-biografi er *også* en del af den kulturkamp og den politiske debat, som han i utallige artikler, avisindlæg og interviews har ført med mere umiddelbart slagkraftige våben.

Og nu kommer så endelig det ord, som I formentlig har siddet utålmodigt og ventet på: "Kulturradikalismen som strømning døde stort set med Poul Henningsen i 1967", udtalte Hans Hertel i et interview i *Politiken* i 2005.¹³ Og der er næppe mange enkeltpersoner, der i dag frivilligt påtager sig prædikatet 'kulturradikal'. Til gengæld er det blevet et strategisk skældsord, eller med Hertels ord fra samme interview "et hadesymbol, et projektionsobjekt, en søk til at opsamle alt, hvad man ikke kan li' – uden at man behøver at definere det."

Hans Hertel *har* defineret det, og han har både i PH-biografien og i store dele af sit øvrige forfatterskab videreført de ideer i den kulturradikale tradition, der ikke står og falder med de samfundsmæssige forhold, den opstod under og udviklede sig i, men som også under de nuværende, men uden denne etiket har vist sig bæredygtige.

Og han har i dette arbejde videreført en anden væsentlig del af denne tradition. Den tidligere nævnte ambition om at skrive PH-biografien "for et alment publikum" er ikke noget nyt i Hans Hertels forfatterskab, og der kan i den sammenhæng igen være god grund til at minde om, at H.O. Lange-prisen – som tidligere nævnt – "gives for fremragende formidling".

Hans Hertel har fra første færd i sin videnskabelige og journalistiske skribentvirksomhed også i den henseende taget ved lære af Georg Brandes og Poul Henningsen. Her gøres ikke unødvendig brug af fagsprogets *mumbo jumbo*, der skal overbevise og imponere læseren, men af et nuanceret og spændstigt sprog med overbevisende klarhed og overblik, og med anskueliggørende eksempler og ci-

tater – gerne og ofte med en satirisk eller humoristisk vinkel, der også gør skribenten nærværende i teksten. Eksemplerne er *legio*, for nu selv at udtrykke mig lidt *mumbo jumbo*-agtigt. Men tro nu ikke, at Hans Hertel viger udenom at formidle et videnskabeligt lingo, hvis det kan fremme forståelsen.

Da han for næsten 40 år siden påtog sig den vanskelige og utaknemmelige opgave at redigere et udvalg af den mystiske Mr. Hendersons artikler gennem mange år i *Information* om stort og småt – mest småt og godt hjulpet på vej af Mrs. Henderson, refererede han loyalt i sin indledning den vurdering af Mr. Henderson, som han fik fra en kollega fra Institut for litteraturvidenskab. Her blot et lille uddrag: "Hans ting og sager søger legitimistisk at dække sig ind ved redundante tilflugter til pseudo-progressive parader – snart valoriseret som en specifik kulturradikalistisk moralisme, snart som etatistisk kreativisme, det vil sige forklædt socialdemokratisk pragmatisme. Men en konkret analyse afslører at der er tale om ret så umaskerede udtryk for småborgerlig humanisme af pluralistisk og eklekticistisk observans, måske sågar en elitistisk individualisme." Og om Mr. Hendersons diskurs gøres der kort proces: "Ironi er simpelthen borgerlig fims."¹⁴

Om Hans Hertel var enig i denne vurdering, står hen i det uvisse. Han ville i hvert fald have udtrykt det anderledes. Og vi kan under alle omstændigheder kun være godt tilfredse med, at PH om end myteomspunden trods alt var mindre mystisk end denne Mr. Henderson.

Kære Hans. Jeg har som ansat i Håndskriftafdelingen her på biblioteket fra første parket i mange år kunnet følge dig i dit arbejde som 'arkivrotte'. Det er som

bekendt et positivt ladet ord, og når man slår ordet op på Ordnet.dk, der heldigvis stadig eksisterer, er der til illustration fundet dette citat fra *Skivebogen* i 1930: "Videnskabsmanden, for hvem Arbejdet som "Arkivrotte" mellem de gamle guldene Papirer var en Lyst og Glæde." Det er en meget præcis karakteristik af dit mangeårige arbejde på håndskriftlæsesalen i Det Kongelige Bibliotek. Utallige er de gange, hvor du med begejstring lige måtte fortælle om endnu en opdagelse, ikke mindst

hvor den udvidede eller nuancerede det billede, du i forvejen havde dannet dig af PH. Jeg ved – hvad der også tydeligt fremgår af din bog – at du har vendt hver en sten, og hvor det ikke var nok, gravede du med en teske i mulden under stenen. Din glæde var smittende, og heldigvis er også den i fuldt mål afspejlet i din bog.

Så derfor er det også ud fra en lidt mere personlig vinkel en stor glæde for mig at kunne sige: Til lykke med H.O. Lange-prisen 2013!

Noter

- 1 *Information* 19.10.2012.
- 2 *Kritik* nr. 206, december 2012, s. 150.
- 3 *Politiken* 22.6.1957.
- 4 *Politiken* 29.6.1957.
- 5 *Politiken* 10.7.1957.
- 6 *Politiken* 13.3.2005.
- 7 Hans Hertel (red.): *Det stadig moderne gennembrud. Georg Brandes og hans tid, set fra det 21. århundrede*, 2004, s. 94.
- 8 *Ibid*, s. 92-93.
- 9 *Ibid*, s. 93.
- 10 Hans Hertel: *PH – en biografi*, 2012, s. 13.
- 11 *Kristeligt Dagblad*, 24.10.2012.
- 12 Hans Hertel: *PH – en biografi*, 2012, s. 481.
- 13 *Politiken*, 15.1.2005.
- 14 Hans Hertel: *Mr. Henderson i forbifarten, 46 samtidshistorier*, 1975, s. 11.

Alle talerne fra prisoverrækkelsen kan høres på Det Kongelige Biblioteks YouTube-kanal. Søg "det kongelige bibliotek" på <www.youtube.com> – eller scan koden herunder:

